

ΝΕΚΡΟΛΟΓΙΕΣ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ Δ. ΚΟΜΙΝΗΣ

(1930-2006)

Στις αρχές Φεβρουαρίου 2006, στα εβδομήντα έξι του χρόνια, έφυγε ένα έπιφανές τέκνο της Βοιωτίας, ο βυζαντινολόγος-φιλόλογος και όμότιμος καθηγητής Βυζαντινής Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών, Αθανάσιος Δ. Κομίνης, πανεπιστημιακός διδάσκαλος και έρευνητής παραγωγικός, σοβαρός, μετρημένος και άγαπητός σε όλους τους συναδέλφους του στην Ελλάδα και στο έξωτερικό. Στα χρόνια της πανεπιστημιακής του διδασκαλίας (1967/ 68-1998) υπήρξε επίσης πολύ αγαπητός ανάμεσα στους σπουδαστές και στις σπουδάστριες της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών και ό ίδιος αγαπούσε και ενδιαφερόταν πολύ για τους φοιτητές του, τονίζοντας πάντοτε πόσο έκτιμούσε τό ήθος των νέων που έμπρακτα αποδεικνυαν την ευγνωμοσύνη προς τους καθηγητές τους. Υπήρξε ίδρυτικό μέλος της Έταιρείας Βοιωτικών Μελετών (1983), παρακολουθώντας με ενδιαφέρον την άνοδική έπιστημονική της πορεία με τά πέντε ως τώρα διεθνή έπιστημονικά της συνέδρια.

Ό Αθ. Κομίνης γεννήθηκε στην Κορύνη (Δομβραίνα) της Βοιωτίας τό 1930 και σπούδασε φιλολογία στην Φιλοσοφική Σχολή του Έθνικού και Καποδιστριακού Παν/μίου Αθηνών την περίοδο 1949-1953, λαμβάνοντας τό πτυχίο του τό 1954. Έν συνεχεία, κατόπιν παρότρυνσης του καθηγητή του Νικόλαου Τωμαδάκη (1907-1993) και με ύποτροφίες της έλληνικής και της ιταλικής κυβέρνησης πραγματοποίησε μεταπτυχιακές σπουδές Βυζαντινής Φιλολογίας, Έστορίας και Παλαιογραφίας/Κωδικολογίας στο Πανεπιστήμιο της Ρώμης (1956-1960), όπου είχε την μεγάλη τύχη να παρακολουθήσει τις παραδόσεις και τά σεμινάρια του μεγάλου Έταλου έλληνιστή-βυζαντινολόγου *Ciro Giannelli*. Τήν περίοδο 1957-1950 διορίστηκε

λέκτορας Νεοελληνικής Γλώσσας και Φιλολογίας στο Παν/μιο Ρώμης, δίνοντας παράλληλα σειρά μαθημάτων στο εκπαιδευτικό προσωπικό του Ἑλληνικοῦ Κολλεγίου τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου τῆς Ρώμης. Τό 1960, μέ τήν ὀλοκληρωθεῖσα διατριβή τοῦ περὶ τοῦ λόγιου μητροπολίτη Κορίνθου, Γρηγόριου Πάρδου (περὶ αὐτῆς βλ. πῶ κάτω), ἀναγορεύθηκε διδάκτορας τοῦ Παν/μίου Ἀθηνῶν, ἐνῶ τήν περίοδο 1960-1972 διορίσθηκε ἐπιστημονικός ἐρευνητής στο νεοσύστατο τότε Κέντρο (ἀπό τό 1985 Ἰνστιτοῦτο) Βυζαντινῶν Ἐρευνῶν τοῦ Ἐθνικοῦ (τότε Βασιλικῶ) Ἰδρύματος Ἐρευνῶν στήν Ἀθήνα, τό ὁποῖο ὀργάνωσε στά πρῶτα του βήματα ὁ ἕτερος τῶν διδασκάλων τοῦ Κομίνης στό Καποδιστριακό, Διονύσιος Ζακυθινός (1905-1993). Ἀπό τό 1966 ὑφηγητής στήν ἔδρα Βυζαντινῆς Φιλολογίας τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς μέ τήν νέα του διατριβή γιά τό βυζαντινὸ ἱερό ἐπίγραμμα (βλ. σχετικά πῶ κάτω), ἔγινε τό 1967 ἐντεταλμένος ὑφηγητής Βυζαντινῆς Φιλολογίας ἕως τό 1972, ὅποτε ἐξελέγη τακτικός καθηγητής τῆς οἰκειᾶς ἔδρας, διαδεχόμενος τὸν Ν. Τωμαδάκη, ὡς τήν συνταξιοδότησή του, τό 1998. Τήν περίοδο 1974-1977 δίδαξε μέ εἰδική ἀνάθεση, ὡς ἐπόπτης καθηγητής, τὰ μαθήματα τῆς ἔδρας τῆς Μεσαιωνικῆς καὶ Νεωτέρας Ἑλληνικῆς Φιλολογίας τῆς ἴδιας Σχολῆς, τῆς ὁποίας διετέλεσε κοσμητορας τήν περίοδο 1980-1981¹.

Ὁ Ἀθ. Κομίνης ἠγήθηκε ἐπιστημονικῶν ἀποστολῶν σὲ πολλὰ ἐρευνητικά προγράμματα σὲ ἑλληνικὲς βιβλιοθήκες, ἰδιαίτερος στὰ ἀρχεῖα χειρογράφων τοῦ Ἁγίου Ὄρους καὶ τῆς Πάτμου, καὶ ἐξέδωσε βυζαντινὰ καὶ μεταβυζαντινὰ κείμενα, κυρίως ἔμμετρα (ἀγιολογικά-ὑμνογραφικά), θεωρῶντας ὁ ἴδιος τὴ βυζαντινὴ ποίηση τὴν κυριότερη καὶ πλουσιότερη ἐκδήλωση τοῦ πνευματικοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ. Σημαντικότερες ἀνάμεσα στὶς ἐκδόσεις του εἶναι ἐκεῖνες τῶν Πατμιακῶν κωδίκων καὶ τῶν ὑμνογραφικῶν κειμένων (λειτουργικῶν κανόνων) στο πλαῖσιο τοῦ δίτομου ἔργου τοῦ καθηγητῆ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ρώμης Giuseppe Schiro, *Analecta Hymnica*.

Ἐπῆρξε τακτικὸ μέλος πολλῶν ἀκαδημιῶν καὶ ἐπιστημονικῶν ἐταιρειῶν στήν Ἑλλάδα καὶ στο ἐξωτερικό, ὅπως τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἐταιρείας Ἀθηνῶν, τῆς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, τοῦ Σικελικοῦ Ἰνστιτούτου Βυζαντινῶν καὶ Νεοελληνικῶν Σπουδῶν τοῦ Παλέρμο, τῆς Ἰταλικῆς Ἐταιρείας Φίλων τῶν Νομικῶν, Πολιτικῶν, Οἰκονομικῶν καὶ Κοι-

1. Πρβλ. Α. Σαββίδης, "Κομίνης Ἀθανάσιος", *ΜΓΕ Ὑδρία* 34 (1984), σ. 46 Α.

νωνικῶν Ἐπιστημῶν, τῆς Academia Letteraria Arcadia Ρώμης, τῆς Academia del Mediterraneo, τοῦ Ἰνστιτούτου Ἀρχαιότητος καὶ Χριστιανισμοῦ τοῦ Claremont Καλιφόρνιας τῶν Η.Π.Α. καὶ ἄλλων. Ὑπῆρξε ἐπίσης ἀπὸ τὸ 1979 καὶ ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν πρόεδρος τῆς ἀθηναϊκῆς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν καὶ Μεταβυζαντινῶν Μελετῶν, τῆς ὁποίας διηύθυνε τοὺς ἕξι πρώτους τόμους τοῦ ἐπιστημονικοῦ περιοδικοῦ τῆς συγγράμματος, *Δίπτυχα* (1979-1995), καθὼς καὶ τοὺς πρώτους τόμους τῆς σειρᾶς αὐτοτελῶν μελετῶν τῆς, "Διπτύχων Παράφυλλα". Συμμετεῖχε σὲ πολλὰ βυζαντινολογικά, φιλολογικά, ἱστορικά καὶ παλαιογραφικά συνέδρια στὴν Ἑλλάδα καὶ στὸ ἐξωτερικό (ἀνάμεσα τοὺς, στὰ διεθνή βυζαντινολογικά συνέδρια τῶν ἐτῶν 1953, 1958, 1962 καὶ 1976, στὰ συνέδρια τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος τῶν ἐτῶν 1977 καὶ 1980, κ.ἄ.).

Τὸ 2003 τὸ διοικητικὸ συμβούλιο τῆς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν στὴν Ἀθήνα ἐξέδωσε ὡς *Τιμητικὸν ἀφιέρωμα εἰς τὸν καθηγητὴν Ἀθανάσιον Δ. Κομίνην* τὸν 51ο τόμο τοῦ περιοδικοῦ τῆς Ἐπετηρῆς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν (ΕΕΒΣ), ὅπου στίς σελίδες ε'-ιζ' παρῆχεται βιο-εργογραφικὸ σημείωμα τοῦ Ἀθ. Κομίνης, μὲ χρονολογικὴ ἀναγραφή τῶν δημοσιευμάτων του (μονογραφιῶν, ἐκδόσεων κειμένων, μελετῶν-ἄρθρων, συλλογικῶν τόμων μὲ ἐπιμέλεια του, βιβλιοκρισιῶν, νεκρολογιῶν, ἐγκυκλοπαιδικῶν λημμάτων) τῆς περιόδου 1951-1998.

Ἀπὸ τὰ ἑκατὸ περίπου δημοσιεύματά του μπορεῖ ὁ μελετητὴς νὰ ἀντιληφθῆ ἕνα ῥῶγος ὅτι ὁ Ἀθ. Κομίνης θεωροῦσε τὸ Βυζάντιο ὡς φυσιολογικὴ συνέχεια τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος, καθὼς καὶ πρόδρομο τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ². Σημαντικὲς ὑπῆρξαν οἱ συμβολές του στὴν ἐκδοσὴ τῶν ὕμνων τοῦ Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ (ὑπὸ τὴν γενικὴ ἐπιμέλεια τοῦ Ν. Τωμαδάκη)³, ἐνῶ πολὺ χρήσιμο εἶναι καὶ τὸ ἐμπεριστατωμένο του λῆμμα περὶ παιδείας στὸ Βυζάντιο, στὴ *Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια*. Τὸ ἐπιστημονικὸ του ἐνδιαφέρον ἐπίσης προσεῖλκυσαν σημαντικὲς λόγιες μορφές τοῦ Βυζαντίου, ὅπως ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνός, ὁ Ἀθανάσιος ὁ Ἀθωνίτης, ὁ Μιχαὴλ Γλύκας, ὁ Γρηγόριος Πάροδος καὶ ἄλλοι, καθὼς καὶ ὀρισμένα θέμα-

2. Πρὸβλ. *ΕΕΒΣ 51 (2003: Τιμητικὸν ἀφιέρωμα εἰς τὸν καθηγητὴν Ἀθανάσιον Δ. Κομίνην)*, σ. η'-θ'.

3. *Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ ὕμνοι*, τόμοι Α', Ἀθήνα 1952, σσ. 17-36, 325-335 καὶ τόμ. Γ', Ἀθήνα 1957, σσ. 43-107.

4. "Παίδεια εἰς τὸ Βυζάντιον", *ΘΗΕ 3* (Ἀθήνα 1963), στήλεις 1127-1134.

τα πού συνδέονται με την ιδιαίτερη πατρίδα του, την Βοιωτία⁵.

Τὰ κυριότερα αὐτοτελῆ ἐπιστημονικά ἔργα του εἶναι τὰ ἑξῆς (μὲ χρονολογικὴ σειρὰ):

- *Γρηγόριος Πάροδος, μητροπολίτης Κορίνθου καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ*, Ἰθάκη-Ρώμη 1960 (διδακτορικὴ διατριβή).
- *Τὸ βυζαντινὸν ἱερὸν ἐπίγραμμα καὶ οἱ ἐπιγραμματικοί*, Ἰθάκη 1966 (σειρὰ διατριβῶν καὶ μελετημάτων τοῦ περιοδικοῦ "Ἀθηνᾶ", ἀρ. 3) (διατριβὴ ἐπὶ ὑφηγεσία).
- *Πίνακες χρονολογημένων Πατμιακῶν κωδίκων*, Ἰθάκη 1968 (καὶ ἀγγλικὴ μετάφραση τοῦ Μάρκου Ναουμίδη, *Facsimiles of dated Patmian codices*, 1970). Ἔργο μὲ ἐνθουσιώδεις κριτικὲς καὶ μὲ βράβευση ἀπὸ τὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν.
- *Analecta hymnica graeca e codicibus eruta Italiae Inferioris*, ἔκδ. Πανεπιστημίου Ρώμης ὑπὸ τῆ γενικῆ ἐπιμέλεια τοῦ καθηγητῆ Guiseppe Schiro, σέ 2 τόμους (1972-1976), μὲ ἔκδοση 120 περίπου λειτουργικῶν κανόνων Νοεμβρίου-Δεκεμβρίου ἀπὸ ἑλληνικά χειρόγραφα τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος.
- (Γενικὴ ἐπιμέλεια) *Οἱ θησαυροὶ τῆς μονῆς Πάτμου*, Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν, Ἰθάκη 1988 (συλλογικὸ ἔργο μὲ πλούσια εἰκονογράφηση).
- (Προλεγόμενα-φιλολογικὴ ἐπιμέλεια) *Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ κανὼν ἱαμβικὸς εἰς τὴν Χριστοῦ Γέννησιν*, Ἰθάκη 1994.

Τέλος, γιὰ τὶς διδακτικὲς ἀνάγκες τῶν φοιτητῶν καὶ φοιτητριῶν τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Παν/μίου Ἀθηνῶν, ὁ Ἀθ. Κομίνης ἐξέδωσε τὰ ἑξῆς ἔγχειρίδια:

- *Ἀνθολόγιον βυζαντινῶν κειμένων*, Ἰθάκη 1969 (ἀνατύπωση 1974, 1976).
- *Εἰσαγωγικά μαθήματα βυζαντινῆς φιλολογίας*, Ἰθάκη 1974 (ἀνατύπωση).
- *Προβλήματα βυζαντινῆς ποιήσεως καὶ προσωπογραφίας*, Ἰθάκη 1976 (ἀνατύπωση 1980).

Ἡ ἥπια καὶ γαλήνια μορφή του, τὸ ἐνδιαφέρον του γιὰ τοὺς νέους ἐκκολαπτόμενους ἐπιστήμονες, ἡ εὐγένεια τοῦ χαρακτήρα του θὰ λείψουν πολὺ στὸν κλάδο του. Τὸ κενὸ πού ἀφήνει θὰ ἀποβεῖ δυσαναπλήρωτο.

Νέα Σμύρνη, Ἀπρίλιος 2006

5. Βλ. ἀναλυτικὰ τὴν ἐργογραφία του στὴν *ΕΕΒΣ* 51 (2003), σσ. ια'-ιζ'.

ATHANASSIOS D. KOMINES (1930-2006). AN OBITUARY
by Alexios G.C. Sawides

Athanasios Komines, emeritus professor of Athens University since 1998, distinguished himself as a scholar of Byzantine literature, hymnography, codicology and palaeography. He dealt extensively with the codices of the Patmian monastery of Saint John and left an important legacy of published hymnographical texts and epigrams. His demise, at 76, consists of a serious loss for Greek byzantinology -especially in the discipline of Byzantine literature and philology.

Ἀλέξιος Γ.Κ. ΣΑΒΒΙΔΗΣ